

УДК: 372.3:37.035.6+370(09)

Олена Петрівна Соцька,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики дошкільної освіти,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

Ольга Андріївна Мирза,
студентка факультету дошкільної педагогіки та психології,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

ВИТОКИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ К. Д. УШИНЬСЬКОГО

У статті вивчено феномен національно-патріотичного виховання у контексті педагогічної спадщини К. Д. Ушинського. Розглянуто зміст національно-патріотичного виховання. Сутність принципу народності. Вивчено поняття народність. Проаналізовано психологічний аспект формування характеру, переконань особистості національно-патріотичної формації. Уточнено категоріальний апарат національно-патріотичного виховання у педагогічній творчості К. Д. Ушинського.

Ключові слова: виховання, народність, народне виховання, народний розвиток, суспільне виховання, патріотизм.

В умовах реалізації стратегії національно-патріотичного виховання нагальною потребою виступає переосмислення потужного джерела і міцного підґрунтя виховання дітей з позиції ціннісного ставлення до культури та історії України. У вимірі виховання особистості національно-патріотичної формації звернено увагу на сутність принципу народності, що червоною стрічкою пронизує педагогічну спадщину К. Д. Ушинського.

Актуальність педагогічних ідей педагога-гуманіста щодо національно-патріотичного виховання дітей відображено в сучасних дослідженнях феномена народної мови в розвитку духовності (І. М. Кардаш), ідеї народності виховання у формуванні національної свідомості (І. О. Баргенєва, І. О. Пальшкова, О. М. Фокша), гуманістичних ідей у процесі громадянського виховання (О. Рацул), сучасні підходи до розв'язання проблеми народності виховання (О. А. Кудрявцева) та ін.

Метою статті є розкриття *закономірностей процесу формування національно-патріотичного виховання* підростаючого покоління за принципом народності на основі аналізу педагогічної творчості Костянтина Дмитровича Ушинського.

Аналіз першоджерел дозволив виявити, що феномен національно-патріотичного виховання у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського представлено багатокомпонентним процесом з певним категоріальним апаратом, який охоплює такі поняття, як-от: народне виховання, народність, народний характер, риси народності, народна самосвідомість, народний розвиток, суспільне виховання, патріотизм.

Ідея народності виховання, за Ушинським, відображає сутність національно-патріотичного виховання, що обґрунтоване вченим як система формування народного характеру тобто націоналізму як соціального явища, що виступає

тим шляхом, який дає існування патріотизму та його розвитку як психічного явища. В основі реалізації ідеї народності покладено принцип народності, сутність якого полягає у закономірній силі народного виховання, що ґрунтується на сімейних та національних традиціях, плеканні рідної мови, на взаємовпливові науки, народної думки та християнських цінностях. Отже, це робить людську діяльність свідомою, яка, з часом набуває сили закону. Результатом народного виховання є особистість зі сформованою національною культурою, що виявляється у знаннях та дотриманні сімейних традицій, повазі й дотриманні культури мовлення, єдності суспільної думки, свідомому ставленні до історичної спадщини своєї народності тощо.

Існує чимало трактувань понять національна свідомість, патріотизм, націоналізм, натомість, вивчаючи дефініцію поняття «національно-патріотичне виховання» у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського, вбачаємо обґрунтування на особистісному рівні закономірностей як соціальних, так і психологічних та фізіологічних.

Саме у вихованні підґрунтям *народності* К. Д. Ушинський вбачав *характер* людини, де «підґрунтя це різноманітне до безмежжя, однак розгалужується на великі групи, які носять назву *народності*» [1, с. 52]. Отже, метою виховання, за Ушинським, є виховання народності у кожній особистості та суспільного виховання зокрема.

Вивчаючи логіку принципу народності у спадщині Ушинського, насамперед звернемось до феномена *характер*, що охоплює два складника: *природний*, який коріниться у тілесному організмі людини, і *духовний*, що виробляється протягом життя під впливом виховання й обставин. Як зауважує педагог, генеза характеру відображена у дії одного елемента (природного) на другий (духовний) та на підставі вроджених нахилів та

звичок. На думку Костянтина Дмитровича, формування характеру здійснюється за умови, що «переконання тільки тоді стають елементом характеру, якщо переходять у звичку – процес, на підставі якого переконання стає нахилом, а думка переходить у дію» [1, с. 111]. Таким чином, у контексті національно-патріотичного виховання, вчасно сформована *звичка* як особлива форма національної поведінки через розвиток відповідних нахилів спрямовує людську діяльність патріотичного змісту.

Звернімося до фізіологічної основи формування в людини будь-якої звички чи нахилу, за К. Д. Ушинським, що складає успадкований стан нервової системи до будь-якої душевної чи тілесної діяльності. Натомість не самої звички, а *нервових задатків до звички*, які залежно від обставин життя, можуть розвиватись у звичку чи залишаються нерозвиненими та з часом згасають [4, с. 224].

Протиставляючи позитивну звичку як «моральний капітал» та негативну звичку – «морально не виплачену позику», К. Д. Ушинський зауважує, що спадкові нахили є прикладом спадковості, вони складають матеріальну основу того психічного явища, що називають *народним характером* [4, с. 228-231]. У цьому явищі педагог розкриває рефлекторну (несвідому) природу звички, що відображено в образі думок, дій чи почуттів людини чи народу та походить від нервового організму.

Виникає запитання щодо дії феномена народного характеру на особистісному чи суспільному рівнях як факт націоналізації, що педагог обґрунтовує через вроджені нахили - *народність*. На думку К. Д. Ушинського, зовнішність слугує найкращим доказом того, що й у душі людини риси національності коріняться глибше над усіх інших «...різноманітність людських типів освічених народів, унаслідок нескінченної різноманітності типів родинних, сімейних та особистих, природа завжди встигає серед характерних рис зовнішності людини виразити на першій план *рису народності*» [1, с. 116].

Зазначені положення свідчать, що феномен народності у спадщині Ушинського розкриває особливості націоналізації як соціально-психологічного явища. У висловлюванні педагога «як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до вітчизни...звертаючись до народності, виховання завжди знайде відповідь і співучасть у живому й міцному почутті людини, що діє значно сильніше, ніж переконання одного лише розуму, чи звички, сформованої страхом покарання», вбачаємо, що прерогативом у національно-патріотичному вихованні є виховання особистості в морально-духовному аспекті [1, с. 119]. Отже, на підставі зазначеного, зробимо спробу визначити національно-патріотичне виховання як критичний акт формування особистості відповідної формації представника певної народності та на основі наявних почуттєвих реакцій рефлекторної природи; де народне і національне, патріотизм і любов – є взаємозумовленими поняттями.

Феномен націоналізму у спадщині К. Д. Ушинського розкрито через *переконання*, підґрунтям якого педагог висуває той факт, що «виховання, якщо воно не хоче бути безсильним, повинно бути *народним*; тільки народне виховання є живим органом в історичному процесі народного розвитку». Підґрунтям формування переконань на засадах ідеї народності Ушинський вбачав у наявності «елемента народності в людині, який глибоко та сильно вкоренив творець», «неосяжної влади над серцем людини» краси полів батьківщини, її мови, її спадщини і життя; у сприянні розвитку *народної самосвідомості*, що привносить світло свідомості до скарбниць народного характеру та відповідно на всю її історію [1, с. 120-121]. Таким чином, принцип народності виховання, за Ушинським, детермінує національно-патріотичну спрямованість системи освіти побудовану на усталених цінностях: природа, мова, історична спадщина, життя.

Величними вихователями духовного розвитку, духовного виховання людини окремо й народу взагалі К. Д. Ушинський, окрім школи, називає природу, життя, науку та релігію, водночас уроки усіх цих величних вихователів відображається у його душі за умови, що душа ця «хоч скільки-небудь до цього підготовлена; щоб народна школа відкрила очі й слух, душу й серце» [2, с. 67-69].

Психологічну природу національно-патріотичного виховання обґрунтовано педагогом крізь неможливість роздвоєння *свідомості*, де «*акт свідомості це не рух, а щось особливе, притаманне одній душі й неможливе для матеріального світу*» [4, с. 336]. Оскільки метою дослідження не було вивчення психологічного аспекту національно-патріотичного виховання, обмежимося фактом, що свідомість виступає регулюючим механізмом та складає підґрунтя у формуванні особистості національно-патріотичної формації.

Серед провідних чинників національно-патріотичного виховання педагог виокремлював *сімейне виховання, історію народу, християнство та науку*. За К. Д. Ушинським, *сімейний характер людини і характер народний*, де перше відображує можливість повторення й подальшого розвитку характеру батьків, а *характер народу* – можливість збереження й подальшого розвитку історичного характеру нації.

По-друге, національне-патріотичне виховання складає «будь-яка жива історична народність як найпрекрасніше творіння боже на землі, й вихованню залишається лише черпати з цього багатого і чистого джерела» [1, с. 121].

По-третє, розкриваючи *ідеал довершеності*, пред яким схиляються усі народності, К. Д. Ушинський визначає *християнство* як «*незасаючий світоч, що йде довільно, як вогняний стовбур у пустелі, вперед людини і народу; за ним повинно йти розвиток кожної народності й будь-яке істинне виховання, що рухається разом з народом*» [1, с. 122].

На думку К. Д. Ушинського, у процесі національно-патріотичного виховання *наука*

виступає як чинник розвитку свідомості, без сумніву, одна з найголовніших цілей виховання, де істина науки є «зброєю цього розвитку».

Серед чинників досягнення народності в суспільному вихованні педагог виокремлює такі: педагогічна література, педагогічне суспільство, моніторинг якості виховання, подорожі з педагогічною метою, живий зв'язок між практиками-педагогами, педагогічні журнали, а найголовніше, «тепла участь самого суспільства у справі виховання» [1, с. 122].

Вивчаючи педагогічну спадщину К. Д. Ушинського, маємо шанс проаналізувати розуміння педагогом поняття «патріотизм». Як «відраду рису», на думку педагога, що складає «міцний, глибоко укорінений у серці патріотизм». Як зауважує К. Д. Ушинський, вираження патріотизму й прояв любові до Вітчизни це не лише бій із зовнішніми ворогами: «висловити сміливе слово істини буває іноді порівняно небезпечніше, ніж підставити лоба під ворожу пулю; це багате підґрунтя, на якому росте й розквітає безліч прекрасних рослин» [3, с. 52-53].

Нестабільність нашого патріотизму відображено у таких словах ученого, що «хоча він спить час від

часу й пробуджується тільки після будь-якого міцного поштовху; ...натомість пробуджується з часом істинною лівовою силою». Таке роздвоєння природи людини К. Д. Ушинський відзначає у давній літературі, підручниках.

Резюмуючи досліджене щодо феномена національно-патріотичне виховання у педагогічних поглядах К. Д. Ушинського, зазначимо, що:

1) «істинне народне виховання, як відображення народного життя, повинне виявитися незвичайною сприятливістю до усього стороннього, усталеністю у своїй національності; прадавньої православної релігії, що перетворилась у плоть та кров народу»;

2) виховуючи дитину, ми повинні з повагою наближатися до душі її та з більшою повагою до душі народу, коли ми беремося за справу його виховання [3, с. 55].

Отже, педагогічна спадщина К. Д. Ушинського переказує, що національно-патріотичне виховання коріниться в істині пізнання, розумінні та збереженні цінностей життя, зокрема рідного краю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пискунова А. И. Избранные педагогические сочинения / под ред. А. И. Пискунова; Г. С. Костюк, Д. О. Лордкипанидзе, М. Ф. Шабаева. – М.: «Педагогика». – 1974. – 583 с. – (Теоретические проблемы педагогики, т. 1).
2. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения / К. Д. Ушинский – М.: «Педагогика, 1974. – (т. 2). – 438 с.
3. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения / С. Ф. Егоров. – М. : Педагогика, 1988. – (в 6 т. / К. Д. Ушинский, т. 2.). – 496 с.
4. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. Педагогическая антропология : [собрание сочинений] / К. Д. Ушинский. - М. – Л.: Изд-во Академии педагогических наук. - 1950. – 776 с. - (т. 8).

Елена Петровна Соцкая,

кандидат педагогических наук,

доцент кафедры теории и методики дошкольного образования

факультета дошкольной педагогики и психологии,

Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический

университет имени К. Д. Ушинского»,

ул. Старопортофранковская 26, г. Одесса, Украина

Ольга Андреевна Мырза,

студентка факультета дошкольной педагогики и психологии,

Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический

университет имени К. Д. Ушинского»,

ул. Старопортофранковская 26, г. Одесса, Украина

ІСТОКИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ К. Д. УШИНСКОГО

Актуальность исследования обусловлена необходимостью переосмысления мощного источника и крепкой основы воспитания детей с позиции ценностного отношения к украинской культуре и ее истории. Целью статьи выступает изучение закономерностей процесса формирования национально-патриотического воспитания подрастающего поколения в соответствии с принципом народности в педагогическом наследии Константина Дмитриевича Ушинского.

Анализ первоисточников позволил выявить, что феномен национально-патриотического воспитания в педагогическом творчестве К. Д. Ушинского представлен многокомпонентным процессом с определенным

категоріальним апаратом, який включає такі поняття, як: народне виховання, народність, народний характер, риси народності, народне самосвідомість, народне розвиток, суцільне виховання, патріотизм.

Вивчаючи визначення поняття «національно-патріотическе виховання» в педагогічній спадщині К. Д. Ушинського, цілеспрямовано обґрунтовано на особистому рівні закономірностей як суцільних, так і психологічних і фізіологічних.

Ідея народності виховання, по Ушинському, відображає сутність національно-патріотического виховання, що обґрунтовано ученим як система формування народного характеру - націоналізму як суцільного явлення, який обумовлює присутність патріотизму і його розвиток як психічного явлення. Основа реалізації ідеї народності складає принцип народності, сутність якого в закономірній силі народного виховання, істочками якого виступають суцільні і національні традиції, рідна мова, зв'язок науки, народної думки і християнських цінностей. Таким чином, результатом народного виховання є сформованість національної культури, показателями якої є знання і збереження суцільних традицій, культура мови, єдність суцільної думки, свідоме ставлення до історичної спадщини свого народу.

Принцип народності виховання, по Ушинському, детермінує національно-патріотическу спрямованість системи освіти засновану на стійких цінностях: природа, мова, історичне спадство, життя.

Таким чином, в контексті національно-патріотического виховання, своєчасно сформована звичка як особа форма національного поведіння через розвиток суцільних нахилів спрямовує діяльність людини патріотического змісту.

Вивчення педагогічного творчості К. Д. Ушинського, дозволило проаналізувати, виділені педагогом, фактори національно-патріотического виховання, а саме: суцільне виховання, історія народу, християнство, наука і т.д., де сім'я і народ – два зв'язаних інститутів. До факторів досягнення народності в суцільному вихованні учений відносить педагогічну літературу, педагогічне суцільство, моніторинг якості виховання і т.д.

Поняття «патріотизм» в спадщині Ушинського трактується як особа риса, глибоко укоренившись в серці суцільства, дозволяючи впевнено отстаювати впевненість.

Таким чином, педагогічне спадство К. Д. Ушинського відкриває істочники феномену національно-патріотического виховання як суцільного явлення збереження історичного спадства, національних традицій, мови і т.д.

Ключеві слова: виховання, народність, народне виховання, народне розвиток, суцільне виховання, патріотизм.

Olena Sotska,

*Ph.D., Associate professor of the theory and methodology of preschool education
State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»,
26, Staroportofrankovskaya Str., Odessa, Ukraine.*

Olga Mirza,

*Student of the 5th year of the faculty of preschool pedagogy and psychology
State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»,
26, Staroportofrankovskaya Str., Odessa, Ukraine*

SOURCES OF NATIONAL AND PATRIOTIC EDUCATION IN K. D. USHYNKY'S PEDAGOGICAL HERITAGE

The relevance of the research is caused by the need of reconsideration of a powerful source and strong basis of children's education from a position of the valuable attitude towards the Ukrainian culture and its history. The aim of the article is to study the regularities of the process of forming the national and patriotic education of younger generation in accordance with the principle of nationality in K. D. Ushynsky's pedagogical heritage.

The analysis of primary sources has allowed to reveal that the phenomenon of national and patriotic education in K. D. Ushynsky's pedagogical works is presented by a multicomponent process with a certain categorical apparatus, which includes such concepts as: national education, nationality, national character, features of nationality, national consciousness, national development, public education, patriotism.

Studying the definition of the concept «national and patriotic education» in K. D. Ushynsky's pedagogical heritage, justification of social, psychological and physiological regularities at the personal level is expedient.

The idea of nationality of education, according to K. D. Ushynsky, reflects the essence of national and patriotic education, which is proved by the scientist as the system of national character formation - nationalism as the social phenomenon, which determines the presence of patriotism and its development as a mental phenomenon. The basis of realization of the idea of nationality is the principle of nationality, the essence of which is in regular power of national education, the origins of which are family and national traditions, native language, interrelationship of science, national thought and Christian values. Thus, the result of national education is the formation of national

culture, the indicators of which are knowledge and preservation of family traditions, culture of speech, unity of social thought and conscious attitude to the people's historical heritage.

The principle of the nationality of education, according to K. D. Ushynsky, determines the national and patriotic orientations of the education system, which are based on established values such as nature, language, historical heritage, life.

Thus, in the context of national and patriotic education, a well-formed habit, as a special form of national behavior, directs the person's activity of patriotic content through the development of appropriate inclinations.

Studying the pedagogical works of K. D. Ushynsky, has allowed to analyze the factors of national and patriotic education, which are identified by the pedagogue, namely: family education, the history of the people, Christianity, science, etc., where the family and the people are two interconnected institutions. The scientist attributed pedagogical literature, pedagogical society, monitoring of the quality of education to the factors of achievement of the nationality in national education.

The concept of «patriotism» in K. D. Ushynsky's heritage is treated as a special feature, a deeply rooted feeling in heart, which allows to assert the beliefs confidently.

Thus, K. D. Ushynsky's pedagogical heritage reveals the origins of the phenomenon of national and patriotic education as a social phenomenon of preservation of the historical heritage, national traditions, language, etc.

Key words: education, nationality, national education, national development, social education, patriotism.

Подано до редакції: 12.01.2017 р.

Рекомендовано до друку: 26.01.2017 р.

Рецензент: д.пед.н., професор А. М. Богуш